

УДК 373.3.091.212:[37.015.3:159.952.13]: 37.012

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ДІАГНОСТУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ПЕРШОГО КЛАСУ

Новик І.М., викладач кафедри педагогіки Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ.

Анотація. У статті проаналізовано проблему підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностування пізнавального інтересу учнів першого класу; висвітлено основні психолого-педагогічні ідеї щодо підготовки педагогів до діагностування.

Ключові слова: підготовка майбутніх учителів початкової школи, діагностування, пізнавальний інтерес, діагностування пізнавального інтересу першокласників.

Постановка проблеми. Глобалізація та інтеграція освіти зумовлюють появу нових соціально-економічних відносин, змінюють уявлення про світ і людину, систему ціннісних орієнтацій, докорінну перебудову шкільної освіти. Пріоритетним завданням сучасної школи є всебічний, гармонійний розвиток і виховання громадянина України на засадах гуманістичної спрямованості та особистісно орієнтованої моделі навчання, вивчення та встановлення індивідуальних рис і потенційних можливостей кожної особистості, створення оптимальних умов для її самовдосконалення та самореалізації.

У Державному стандарті початкової загальної освіти визначено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи, які

відповідають змісту і структурі предметних компетентностей, які є необхідними для успішного навчання дитини в школі [4]. За допомогою педагогічної діагностики, якщо вчитель початкової школи обізнаний з нею, можна визначити цей рівень. Окрім того, Державний стандарт розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів. В інваріантній складовій змісту початкової загальної освіти, в освітніх галузях таких, як: “Мова і література”, “Математика”, “Мистецтво”, “Природознавство”, “Суспільствознавство” та “Технології” наголошується про важливість формування, а, отже, й діагностування пізнавального інтересу молодших школярів [4].

Таким чином, з урахуванням сучасних вимог, професійна діяльність вчителя початкової школи полягає не лише в передачі знань, формуванні вмінь і навичок, а має ґрунтуватися на засадах педагогічного діагностування, яке дає змогу досконало вивчати особистість учня, забезпечувати оптимальні умови для навчання і виховання, врахування індивідуальних потреб, турботу про психічне та фізичне здоров'я вихованців. Нормативною та методологічною основою цього процесу є Закони України “Про освіту”, “Про вищу освіту”, “Про загальну середню освіту”, Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття), Національна доктрина розвитку освіти, державна програма “Вчитель”, Державний стандарт початкової загальної освіти.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивчення наукових джерел засвідчило, що в педагогічній науці приділяється значна увага проблемі підготовки майбутніх учителів початкової школи до професійної діяльності, складовою якої є діагностична. Зокрема, теоретико - методичні основи професійної підготовки педагогів у вищому навчальному закладі розкрито в працях А. Алексюка, Ю. Бабанського, В. Бондаря, С. Гончаренко, Н. Дем'яненко, Н. Кузьміної, С. Сисоєвої, О. Сухомлинської, Н. Шайденко. Концептуальні засади професійної підготовки вчителів початкової школи висвітлюються в дослідженнях О. Абдулліної, Т. Байбари, О. Баранової,

Т. Бережинської, І. Зязюна, О. Кіліченко, О. Кучерявого, С. Мартиненко, Л. Петухової, Н. Тализіної, Л. Хомич, Л. Хоружої, І. Шапошникової. Історичний контекст розвитку педагогічної діагностики розглядається в наукових працях А. Біне, П. Блонського, О. Залужного, Г. Костюка, О. Раєвського, Ч. Спірмена, З. Стоунса, К. Ушинського, Я. Чепіги. Теоретичне обґрунтування різних аспектів педагогічної діагностики знайшло своє відображення в дослідженнях Ю. Красильника, В. Максимова, І. Підласого, Г. Цехмістрової. Методики діагностування навченості учнів молодшого шкільного віку розглянуто в працях Н. Виноградової, Л. Занкова, С. Максименка, О. Савченко. Розвитку пізнавальних інтересів дітей як психолого-педагогічній проблемі присвячено наукові розвідки Л. Аристової, Ю. Бабанського, Н. Бібік, В. Бондаревського, Л. Виготського, М. Данилова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, М. Короткова, Г. Костюка, В. Крутецького, І. Лернера, В. Лозової, Л. Лохвицької, Н. Менчинської, Н. Морозової, С. Рубінштейна, М. Скаткіна, П. Якобсона та інших учених.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Як засвідчив проведений аналіз наукових джерел, проблема діагностування пізнавального інтересу молодших школярів у вітчизняній науці не знайшла належного науково-теоретичного та практичного вивчення, відповідного методичного забезпечення. З огляду на зазначене, **метою** статті є аналіз сучасного стану підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностування пізнавального інтересу учнів першого класу в педагогічній теорії та практиці.

Виклад основного матеріалу. Актуальність зазначеної проблеми, що охоплює особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностування пізнавального інтересу молодших школярів, зумовлена реформуванням вищої освіти, потребами сучасного суспільства у високопрофесійних, кваліфікованих і компетентних фахівцях, зокрема в галузі початкової освіти.

Для організації ефективного навчання дітей в першому класі необхідна професійна підготовка фахівців, тому вважаємо за необхідне з'ясувати сутність поняття “професійна підготовка”. У Законі України “Про вищу освіту” зазначається, що “підготовка за напрямками і спеціальностями фахівців усіх освітніх та освітньо - кваліфікаційних рівнів здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами ступенево або неперервно залежно від вимог оволодіння певною сукупністю умінь та навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності” [5, с. 5]. Закон України “Про вищу освіту” передбачає створення всіх відповідних умов для самореалізації та самоствердження особистості, забезпечення потреби суспільства у кваліфікованих фахівцях. У Концепції педагогічної освіти зазначено, що її основне завдання – “професійна підготовка педагога, здатного забезпечити всебічний розвиток людини, як особистості і найвищої цінності суспільства” [6].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття “підготовка” розглядається як “дія за значенням підготувати; запас знань, навиків, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності” [2, с. 767]. Результатом підготовки є готовність, що визначається як “стан готового і бажання зробити що-небудь” [2, с. 194].

На думку С. Мартиненко, вчитель початкової школи “має вміти аналізувати, класифікувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, розпізнаючи серед них випадкові та помилкові; моделювати та перетворювати моделі взаємодії, визначати мету і розробляти конкретні завдання діагностичного вивчення, підбирати діагностичний інструментарій, накопичувати і обробляти діагностичну інформацію, здійснювати самодіагностику тощо” [7, с. 149].

У прийнятому новому Державному стандарті початкової освіти реалізується компетентнісний підхід до навчання, сутність якого О. Савченко формулює у вигляді стислої форми: “звичний результат навчання “я знаю” змінюється на “я знаю, як це застосувати, я це розумію”

[9, с. 4]. Отже, у Державному стандарті вкладено зміст, який має сприяти розвитку основної компетентності “вчити вчитися”, який для початкової школи має особливе значення. Як стверджує дослідниця, без розвинутого вміння вчитися не може бути ефективної освіти, і оскільки навчальна діяльність у молодших школярів формується вперше, вона вимагає особливої уваги.

З урахування зазначеного, вважаємо, що метою професійної діяльності вчителя початкової школи є долучити дітей до світу знань, зацікавити їх, пробудити інтерес до нового, розвинути прагнення дитини пізнавати нове, вияснити незрозуміле про якість, властивості предметів, явищ дійсності тощо. Все це можливе лише за умови, якщо у дитини розвинений пізнавальний інтерес до навчальної діяльності.

У науковій літературі поняття “інтерес” тлумачиться по-різному: інтерес є вибірковою спрямованістю особистості на ту чи іншу діяльність; проявом емоційної та мислинневої активності; своєрідним сплавом емоційно-вольових та інтелектуальних процесів; структурою, що складається з домінуювальних потреб; ставленням людини до світу. Таким чином, поняття “інтерес” характеризується багатогранністю свого змісту, форм прояву та ролі для становлення і життєдіяльності особистості. Значна частина наукових розроблень з окресленої проблеми присвячена вивченню питання формування пізнавальних інтересів як основи у здобутті знань (Л. Маневцова, І. Лостнікова, М. Подд'яков) [8, с. 16-18].

Видатний педагог - класик К. Ушинський розглядав інтерес як засіб успішного навчання дітей. Так, С. Шацький зауважував, що для дитини важливо з цікавістю здобувати знання. Цю думку поділяють і психологи Г. Люблінська, Н. Морозова, Л. Славіна, зазначаючи, що принципово важливим є формування пізнавальних інтересів як ознаки готовності дитини до шкільного навчання.

На думку Н. Бібік, завдання вчителя полягає в тому, щоб сформувати у дітей пізнавальний інтерес як провідний мотив навчальної діяльності, якій

необхідно підтримувати в режимі домінування над другорядними мотивами (обов'язок, досягнення, престиж тощо), бо він має ряд переваг перед ними, що проявляються в ситуаціях, коли учень прагне удосконалювати свою пізнавальну діяльність [1]. Згідно з концепцією дослідниці, пізнавальний інтерес шести - семирічних дітей характеризується за такими ознаками: широта, глибина, дієвість і стійкість. Під широтою пізнавального інтересу, варто розуміти предметну спрямованість дитячої допитливості, наявність уявлень про предмети, явища навколишньої дійсності їх предметне спрямування, вибір навчальних предметів, окремих видів діяльності. Глибина проявляється характером пізнавального ставлення до навколишнього світу. Дієвість і стійкість характеризує активність учнів у вияві допитливості, надання переваги пізнавальній діяльності з-поміж інших видів тощо [1, с. 47-48].

Наявність інтересу у дітей молодшого шкільного віку до процесу пізнання дозволяє їм бути суб'єктом навчання, легко орієнтуватися в сучасному світі. Неодмінною характеристикою готовності дитини до навчання в школі є наявність інтересу до знань, а також здатність до довільних дій. Ці здібності й вміння формуються з міцних пізнавальних інтересів, тому досить важливо вчасно помітити ці інтереси у молодших школярів, що є запорукою майбутнього успішного навчання. З урахуванням цього діагностична діяльність вчителя початкової школи є важливим інструментом психолого - педагогічного вивчення особистості учня, рівня його навченості та вихованості, прогнозування динаміки його розвитку та професійного самовдосконалення педагога, чинником підвищення ефективності педагогічного процесу.

Характеризуючи поняття багатостороннього інтересу, Й. Герbart розглядав шість його різновидів. Відповідно вимагав організації навчання таким чином, щоб воно “збуджувало прагнення до спостереження (емпіричний інтерес), стимулювало роздуми (розумово-споглядальний інтерес), виховувало смак до прекрасного (естетичний інтерес), викликало

симпатію в дітей (“симпатичний інтерес”), розвивало почуття громадянськості (соціальний інтерес), формувало релігійний настрій (релігійний інтерес)” [3, с. 31].

Ми розглядаємо діагностування пізнавального інтересу молодших школярів як одну з найважливіших складових будь-якої педагогічної технології, невід’ємну частину дидактичного процесу, засобом для аналізу освітнього процесу і визначення його результатів з метою їх удосконалення, оскільки вона є основою всієї навчально - виховної роботи з дітьми в період їх підготовки та навчання у початковій школі. Пізнавальний інтерес розглядається як джерело самостійного здобуття знань, що підвищує інтенсивність розумової діяльності, мобілізує увагу, зменшує втому, сприяє підвищенню якості засвоєваних знань, їх розширенню та поглибленню (А. Архипов, Н. Беляєва, В. Бондаревський, Н. Дайрі, М. Морозов, Н. Морозова).

З метою з’ясування сучасного стану підготовки майбутніх учителів початкової школи до діагностування пізнавального інтересу було здійснено аналіз навчальних планів напряму підготовки 6.010102 Початкова освіта ОКР “Бакалавр”. В результаті якого, виявлено, що означеній проблемі не приділяється належної уваги. Під час навчання у вищому навчальному закладі, студенти частково ознайомлюються з особливостями діагностичної діяльності вчителя, зокрема з діагностуванням пізнавального інтересу учнів. Так, у нормативній частині циклу професійної та практичної підготовки це дисципліни :

- “Вступ до спеціальності” (I курс), де студенти мають змогу здобути знання про професійно-педагогічну діяльність і специфіку діяльності вчителя початкової школи; розглянути, в чому полягає сутність основних функцій педагогічної діяльності.

- “Психологія загальна” (I курс) – студенти вивчають завдання і методи психологічних досліджень; психічні процеси, зокрема пізнавальні, психічні

стани, психологічні особливості особистості; рушійні сили психічного розвитку особистості; психологію навчання та виховання дітей та підлітків.

- “Педагогіка загальна” (I курс), під час якої майбутні фахівці навчаються аналізувати педагогічний процес, результати навчання й виховання, вивчати особистість учнів і учнівські колективи, з'ясовувати причини неуспішності, недоліки в поведінці учнів, планувати ефективні заходи, спрямовані на їх усунення, організувати навчально-виховний процес з урахуванням пізнавального інтересу учнів тощо.

- “Основи наукових досліджень” (II курс), студенти знайомляться з сутністю основних загальнонаукових і конкретно-наукових принципів і методів дослідження; плануванням і організацією наукового експерименту; обробленням результатів наукових спостережень та їх оформлення тощо.

- “Дидактика” (II курс), студенти вивчають основні категорії дидактики: навчання, освіта, викладання (діяльність учителя у процесі навчання), учіння (процес пізнавальної діяльності учнів), принципи, форми, методи, прийоми і засоби навчання та їх застосування в галузі початкової освіти; функції навчання.

- “Вікова та педагогічна психологія” (II – III курси) – студенти поглиблюють знання про індивідуальний психічний розвиток дітей молодшого шкільного віку, психологічні особливості навчання молодших школярів, вікові психологічні особливості пізнавального розвитку дітей різного віку, розвиток пізнавальних психічних процесів молодших школярів тощо.

- “Основи психодіагностики” (III курс), під час якої студенти розглядають різні підходи до класифікацій методів та психометричними основами психодіагностики; аналізують специфіку використання тестів, стандартизованих самозвітів та проєктивних методик; розкривають особливості організації та проведення психодіагностичного обстеження, а також наукового експериментального психологічного дослідження.

Варто зауважити, що більш детально студенти знайомляться з діагностуванням під час вивчення дисципліни “Основи психодіагностики” (III курс), але, на жаль, в навчальному плані не передбачено дисциплін, спрямованих на інтеграцію знань з педагогіки і психології, які б мали практичне спрямування на ознайомлення із сутністю діагностичної діяльності вчителя початкової школи щодо діагностування пізнавального інтересу дітей. На практиці виходить, що студенти під час вивчення дисциплін психологічного спрямування здобувають знання про психологічні особливості дітей, вивчають методики їх діагностування, під час вивчення ж педагогічних дисциплін – засвоюють лише зміст, форми, методи, прийоми і засоби роботи з молодшими школярами. У зв'язку з цим, варто наголосити на тому, що під час розроблення навчальних планів і програм підготовки майбутніх учителів початкової школи необхідно дотримуватись певних вимог, визначених Л. Хомич. Вона зазначає, що головними чинниками, які необхідно враховувати під час створення нової сучасної програми підготовки майбутніх учителів початкової школи, є такі, як:

- “соціально-економічні, пов'язані зі змінами в суспільній свідомості і появою нових цінностей в освіті, тобто переваги саморозвитку, самовиховання, самоосвіти над передачею знань, умінь і навичок; інтереси особистості мають пріоритетне значення порівняно з навчальними планами і програмами; створюються умови для постійного звеличення людини, гармонізації її відносин з природою і суспільством, державою й іншими людьми;

- практичні, що виникли внаслідок соціально-економічних перетворень у нашій країні, появи нових типів навчально-виховних закладів, окрім загальноосвітньої школи; для них потрібний новий учитель з цілісним уявленням про професійну діяльність; майбутній учитель повинен діяти самостійно, оволодіти у процесі психолого-педагогічної підготовки спеціальними вміннями і навичками взаємодії й спілкування; щоб підготовка вчителя відповідала сучасним вимогам, треба активізувати розробку

методологічної і теоретичної основи педагогічної освіти;

- теоретичні, зумовлені як соціально-економічними, так і практичними змінами в розвитку народної освіти; педагогічна освіта розвивається шляхом формування у майбутніх педагогів цілісного уявлення про свою професійну діяльність, саме тому більшість педагогічних закладів України у навчальні плани включає інтегровані курси психолого-педагогічних дисциплін і на цій основі цілеспрямовано організовує формування професійно важливих якостей майбутнього вчителя, його професійної свідомості і поведінки, що сприяє водночас і розвитку індивідуальності” [10, с. 114].

Висновки. Отже, можемо зробити висновок, що від якості підготовки майбутнього вчителя початкової школи залежить не лише його професіоналізм, якість професійної діяльності, а й кінцевий результат – формування особистості. Аналіз змісту підготовки засвідчив, що формування готовності майбутніх учителів початкової школи до діагностування пізнавального інтересу учнів, зокрема першого класу не приділяється належної уваги. Питання, пов'язані з діагностуванням пізнавального інтересу, розкриваються в дисциплінах психолого-педагогічного циклу фрагментарно, епізодично. Водночас обмаль спеціальних теоретичних напрацювань щодо визначення сутності, змісту і структури діагностичної діяльності саме вчителя початкової школи, що суттєво ускладнює розробляння викладачами вищих навчальних закладів методик підготовки студентів до її проведення, визначення функцій та змісту діагностування пізнавальних інтересів у професійній діяльності. На нашу думку, необхідно в план підготовки майбутніх учителів початкової школи ввести спецкурс “Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи” (IV курс, ОКР “Бакалавр”), який формує теоретичне підґрунтя педагогічної діагностики, готовність вчителя використовувати діагностичні методики у своїй роботі, знати, вміння підбирати та створювати власні діагностичні методики та постійно вдосконалювати знання з означеної проблеми.

Література

1. Бібік Н.М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: монографія / Н.М. Бібік. - К.: Либідь, 1998. – 199 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. гол.ред. В.Г.Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Гербарт И. Ф. Избранные педагогические сочинения / И. Ф. Гербарт. - М.: изд-во Наркомпроса РСФСР, 1940. - Т.1. – 292 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти/ Сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту/ Режим доступу http://mon.gov.ua/index.php/ua_/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/149_diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/6091
5. Закон України «Про вищу освіту» // Освіта. – 2002. – № 12–13. – 20–27 лютого. – С. -5.
6. Концепція педагогічної освіти. – К., 1998. – 20 с.
7. Мартиненко С. М. Система підготовки вчителя початкових класів до діагностичної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Світлана Миколаївна Мартиненко. – К., 2009. – 476 с.
8. Поддьяков Н.Н. Новые подходы к исследованию мышления дошкольников / Н.Н.Поддьяков // Вопросы психологии. – 1985. - № 2. - С.16-18.
9. Савченко О.Я. Новий Державний стандарт для початкової школи: від задуму до реалізації : [розмова з академіком НАПН України Олександром Савченко / розмову вела Ірина Красуцька] // Педагогічна газета. - 2012. - Січень (№ 1). - С. 4.
10. Хомич Л. О. Професійно–педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О.Хомич. – К.: Магістр–S, 1998. – 200 с.

В статті раскрыта проблема підготовки майбутніх учителів початкових класів до діагностування пізнавальних інтересів учнів у першому класі; відображені основні психолого-педагогічні ідеї щодо підготовки педагогів до діагностування.

Ключевые слова: підготовка майбутніх учителів початкової школи, діагностування, пізнавальний інтерес, діагностування пізнавальних інтересів першокласників.

The article analyzes the problem of training of primary school teachers to diagnosing cognitive interests of first-year pupils; covers basic psychological and pedagogical ideas on training teachers to diagnostics.

Key words: *training of future primary school teachers; diagnostics; cognitive interests; diagnosing cognitive interests of first-year pupils.*